

УДК 141.7:338.2
JEL E61, E65, F02, N40

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/meu.2024.52.0.5221>

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ФАШИЗМУ ТА ЙОГО ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

Олександр Кундицький

Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: skund@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7848-4717>

Анотація. У статті розглянуто сутність фашизму як політичного та економічного явища. Наголошено на наявності характерних рис фашизму у сучасному тоталітарному режимі управління Російською Федерацією.

Розглянуто сутність фашизму як політичної доктрини. Зроблено висновок, що це – один із проявів тоталітарного режиму державного управління. Зосереджено увагу на сучасному трактуванні у світі цього явища. Еволюція цього поняття значною мірою пов'язана із політикою Російської Федерації у XXI столітті. Наголошено на появі нового поняття рашизму, яке, практично, є одним з проявів сучасного фашизму. У результаті вивчення політичних проявів тоталітарних режимів виділено основні характерні риси фашизму. Зокрема, описано такі компоненти фашизму: культ традиції, заперечення сучасності, дія заради дії, незгода рівноцінна зраді, ксенофобія, роздратованість мас, націоналізм та ідеї змови, суперечливий образ ворога, культ війни, культ сили і влади, культ героїзму і смерті, культ мужності, вибірковий популізм, новомова і підміна понять. Зроблено висновок про наявності значної кількості спільних характеристик фашистських режимів і сучасної системи управління у Росії.

Наголошено на наявності відмінної економічної складової фашистських режимів та її впливі на світове господарство. Визначено економічне підґрунтя появи фашизму у сучасній Російській федерації. Основною причиною названо невдалі економічні реформи у 90-х роках XX століття. Охарактеризовано основні економічні особливості рашизму.

Ключові слова: фашизм, рашизм, тоталітарний режим, державний устрій, економічна системи.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що на початку XXI століття з'явилася небезпека реставрації тоталітарних режимів у ряді демократичних країн та країн з перехідною демократією, основою яких є ультраправі ідеології з елементами фашизму. На думку багатьох: «Однією із країн, яка потрапила під вплив фашизму на пострадянському просторі, стала сучасна Росія під керівництвом В. Путіна» [1]. Оскільки такі режими проявляються у тих країнах, які

© Олександр Кундицький, 2024

мають суттєвий вплив на світову економіку та геополітику, важливо зрозуміти виклики і загрози, які несуть такі політичні трансформації.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вітчизняні та зарубіжні науковці розглядають сутність фашизму як політичне явище. Протягом останніх ста років питанням фашизму присвячена значна кількість публікацій в галузях історії та політології. Разом з тим вплив фашизму на економіку є малодослідженим.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Оскільки у світовій спільності протягом останніх років все частіше тоталітарний путінський режим асоціюється із фашизмом, постає необхідність у сучасному трактуванні цього поняття. У даній статті ми спробуємо дослідити, чи можна вважати Росію країною, яка використовує фашистську ідеологію і які її характерні риси.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлюючи, що в побутовій термінології фашизм трактується спрощено, розглянемо сутність цього явища.

Фашизм як політичне явище зародився на початку минулого століття в Італії. Т.М. Пронь проводить ґрунтовні дослідження поняття фашизму [2], на основі яких ми можемо зробити висновок, що це – один із проявів тоталітарного режиму.

В контексті нашого дослідження варто звернути увагу на трактування фашизму як політичну ідеологію, яка відкидає всі праваособистості в її стосунках з державою [2]. Однак наслідки політичних дій у Російській Федерації протягом останніх 20 років сформували зовсім інше розуміння цього явища. Протягом 2022-2024 у світовій спільності появився новий термін «рашизм», який можемо трактувати як прояв неофашизму.

Слово «фашизм» – один з найбільш кривавих і злочинних термінів новітньої історії. Єдиного усталеного визначення нема і як наголошують окремі вчені бути не може, оскільки питання носить дискусійний характер [1].

Набір ознак фашизму як ідеології настільки строкатий, що може сприйматися як колаж. Щоб розпізнати справжній зміст фашизму, доречно, на наш погляд, звернутися до статті Умберто Еко «Ur-Fascism», виданої наприкінці минулого століття де зазначено: «Протягом останніх 100 років термін «фашизм» асоціювався з дуже різними ідеологіями. Зважаючи на це, прояви фашизму можуть сильно відрізнятися залежно від культури, тимчасового контексту та інших обставин. Однак ми можемо виділити «14 характеристик фашизму». Ці ознаки не є універсальною системою, оскільки багато з них є суперечливими і можуть бути притаманними також іншим формам абсолютизму та фанатизму. Проте наявності хоча б однієї з цих ознак достатньо, щоб почати формування фашистської ідеології». Намагатися механічно, як матрицю, накладати риси фашизму минулого століття на його сучасний вид було б методологічною хибою: кожна нова епоха додає свої особливості. На нашу думку, головне у фашизмі – це його антиліберельна ідеологія, якій все протиставлено, і її економічна основа.

Виходячи із цілей статті, розглянемо основні риси фашистської ідеології.

1. Культ традиції. Хоча традиціоналізм сам по собі є давнім явищем і, швидше за все, існував без фашизму, всі відомі фашистські рухи базувалися на ідеях традиціоналістів, які шукали сенс у спадщині минулого: у стародавніх символах (свастика у період третього рейху, символ Z в сучасній Росії), у народних ритуалах (вступ до СС), легендах та міфах про походження арійської нації. Божевільне захоплення Путіна історичним міфом про «печенігів і половців», його поклоніння перед перемогою та створення спеціальної «Комісії з протидії спробам фальсифікації історії на шкоду інтересам Росії», що нагадує збір байкарів, а не істориків і на завершення прийняття поправок до конституції, які пронизані культом традицій та мракобісся. Для

підтвердження своїх слів слід навести одну із поправок до практично нової конституції Росії: «Російська Федерація, об'єднана тисячолітньою історією, зберігаючи пам'ять предків і передані нам ідеали і віру в Бога, а також наступність у розвитку Російської держави, визнає державну єдність, що історично склалася Російська Федерація вшановує пам'ять захисників Вітчизни, забезпечує захист історичної правди. Применшення значення подвигу народу при захисті Вітчизни не допускається». У даному випадку можливим є тільки вихваляння без жодної правди і критики.

Фашистська ідеологія звеличує мудрість і традиції предків до рівня народного культу. Тому будь-який розвиток знань і переконань, будь-яка еволюція ментальності та системи цінностей апіорі вважається неправильним і шкідливим явищем. У цьому випадку істина вже позначена, і будь-яке відхилення від істини може йти лише в бік неправди і зла.

2. Заперечення сучасності. Традиціоналісти часто вороже ставляться до нових технологій, вбачаючи в них виклик традиційним і духовним цінностям.

Ідеологічне підґрунтя цієї властивості в росії обґрунтоване, у тому числі і її лідером, який оголосив про кінець епохи лібералізму, як такої, що «пережила свою мету, оскільки ліберали в останні десятиліття намагалися диктувати світу свою волю, але зробили багато трагічних помилок, таких як прийом біженців з інших країн тощо. На думку Путіна: «Ліберальна ідея застаріла і як наслідок, вступила в конфлікт з інтересами більшості населення».

3. Дія заради дії. Як свідчить задокументована історія, фашисти 1930-х років зневажливо ставилися до інтелектуалів, оскільки інтелектуальна думка ставить під сумнів будь-які дії, вимагаючи відповіді на питання «чому» і навіщо. Фашисти наполегливо відмовляються знайти пояснення своїм діям. Дія за ради дії, незважаючи на відсутність раціонального пояснення. Марші, погроми, зміни символів, чорні сорочки, гітлерівський салют і помпезні будівлі, яким бракувало практичного застосування, – все це важко пояснити раціонально.

Зневага до «дуже розумних і освічених» присутня в кожному прикладі політики Путіна і ідеології «руського міра», ставши його основою. Характерним цьому підтвердженням є прийнятий закон «Про контроль за діяльністю осіб, які перебувають під іноземним впливом» [3], який передбачає суттєві обмеження для громадської та професійної діяльності. Зокрема це стосується заборони на навчання, освіту та виробництво інформаційної продукції для неповнолітніх; проведення публічних заходів, фінансування стратегічних підприємств тощо. Крім того, громадяни Росії, віднесені до категорії «іноземних агентів», будуть позбавлені права обиратися до федеральних і регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування. Також «іноземним агентам» заборонять обіймати посади в державних і комунальних органах і входити до складу окружних виборчих комісій. Дана законодавча ініціатива посилює і без того стійку тенденцію відтоку розумних людей закордон.

За свідченням експертів: «Навіть у наймирніші роки в Росії недооцінювали кількість тривалих виїздів з її території, тому що російські іммігранти не завжди повідомляють державні органи про свої виїзди. У таких випадках рекомендується посилатися на дані приймаючої країни, сподіваючись на повноту її статистичної інформації» [4].

Так, Міністерство внутрішніх справ Грузії повідомило, що 112 733 російських громадян в'їхали в країну з січня по вересень 2022 року, але не навели остаточних цифр їх осідання в країні. Мартін Галтян, голова Центрального банку Вірменії, також сказав: «Ми спостерігаємо великий приплив росіян». Він мав на увазі «освічених

людей» і «довгостроковий вплив», який може мати їхнє прибуття в країну. За приблизно цей же період, в Ізраїлі зареєстровано близько 32 тисяч російських іммігрантів, що значно більше, ніж у минулому році. Згідно з даними Frontex, у Західній Європі баланс прибуттів і вильотів становить близько 38 000 [4].

4. Незгода рівноцінна зраді. Фашизм не допускає різноманітності думок, оскільки істина, на їх погляд, одна. Тому усі, хто намагається поставити під сумнів наведені аргументи, є ворогами та зрадниками країни з якими поступали відповідно до наклеєних ярликів. Так, за роки правління Путіна простір для свободи слова неухильно скорочувався. Критиків режиму заносили до чорних списків, забороняли показ на телебаченні, ув'язнювали та вбили. За ці роки понад 150 журналістів було вбито під час виконання службових обов'язків. Політичну опозицію було знищено, а всіх, хто виступав проти або постійно критикував Путіна в державних ЗМІ, офіційно назвали «зрадником держави».

5. Ксенофобія. Одночасно огидний і захоплюючий, давній тваринний інстинкт, який контрастує з усім іншим є благодатним ґрунтом для розвитку фашизму. Усі випадки нетерпимості, включаючи расизм, антисемітизм, антициганство, гомофобію, зневагу до розумово неповносправних і слаборозвинених, а також ворожість до іноземного впливу, були характерною ознакою нацистів та фашистів. Сьогодні одні й ті ж симптоми в різних кількостях проявляються в Росії. З приводу російського вторгнення до Грузії (08.08.2008) почалися антигрузинські кампанії. З 2014 року ненависть та зневага до всього українського і американофобія успішно колонізували державні ЗМІ в Росії. Очевидною стала різниця між людьми, які є «нашими», і тими, хто такими не є.

6. Роздратованість мас. Як свідчить історія, настання важких часів, які супроводжувалися різноманітними катастрофами, економічною стагнацією та подекуди національним приниженням сприяли популяризації фашистських рухів серед широких верств суспільства, оскільки обурення і гнів мас роблять їх вразливими для агресивних закликів. Роздратована людина менш готова мислити раціонально і хоче вихлюпнути свою агресію. Невипадково навіть сьогодні ультраправі рухи залишаються надзвичайно популярними в економічно проблемних країнах порівняно з багатими.

Найбільшою геополітичною катастрофою 20-го століття для росіян був розпад Радянського Союзу, який спричинив «лихі 90-ті». Набір міфологем на тему «Яку хорошу країну розвалили!» призвів до розв'язання другої чеченської війни під гаслом – «мочити всіх в сортирі», пізніше радості від грузинської «перемоги», і на завершення – «наш Крим». Від значною мірою сфабрикованого почуття «національного приниження», мовляв весь світ нас боявся і поважав, а тепер з нами ніхто не рахується – до якоїсь неприродної ейфорії щодо можливості перетворення Америки на радіоактивний попіл, і «ми всі потрапимо в рай, а наші вороги просто здохнуть». Парадоксом даної ситуації є те, що ці норативи мають і викликають у простих людей додаткове відчуття радості, тому що йому пощастило народитися в цій країні в цей час, незважаючи на недоступність елементарних благ цивілізації таких як газ, центральна каналізація, водогін тощо [5].

7. Націоналізм та ідеї змови. Незаперечним є той факт, що суспільство, яке страждає від комплексу неповноцінності, використовує фашизм як дієвий засіб для того, щоб головним приводом для гордості і патріотизму став факт народження в цій країні. Крім того, функціонування і розвиток ідеї патріотизму залежить виключно від наявності зовнішніх ворогів. Одержимість конспірологічним мисленням є основою розвитку фашизму. Особливо переконливо це звучить з вуст Путіна: «Деякі організації

збирають біологічний матеріал у громадян по всій країні. Крім того, у різних національностей і народів, які проживають в різних географічних точках РФ. Питання тільки в тому, навіщо вони це роблять, вони це роблять цілеспрямовано і професійно». «Деякі організації» діють за гроші та на користь американців. Це настільки вражає росіян, коли їх запитують, навіщо американцям наші біологічні матеріали – для створення біологічної зброї. Це особливо цікаво, враховуючи, що російські громадяни – це люди різних національностей і навіть рас. «Американці хочуть нас знищити, а решту перетворити на рабів». Підтримують ідею змови в Росії і народні обранці, які у своїх виступах пропагують Росію як фортецю справжніх цінностей, а європейці прагнуть її розбестити. Власне теорія змов і психологія фортеці стали основою зовнішньої і внутрішньої політики путінської Росії. Апофізмом цього стала нова доктрина ядерного стримування, яка передбачає нанесення превентивного ядерного удару за умови, що керівництво вважає, що інша країна збирається напасти на Росію.

8. Суперечливий образ ворога. Незважаючи на те, що фактично ворог може бути значно багатшим, розвиненішим, краще оснащеним, в очах народу він повинен виглядати сильним і слабким водночас, бути дурним і боягузливим. Люди мають бути переконані, що незважаючи на те, що вони слабші, вони є хитріші і сміливіші і це є запорукою їхньої перемоги. Повіривши в цей образ, люди зрозуміють серйозність загрози, але в той же час не будуть сильно боятися ворога, оскільки вірять, що перемога неминуча. Умберто Еко стверджував, що всі фашистські режими були приречені на поразку у війні саме тому, що не змогли об'єктивно оцінити силу своїх ворогів.

На думку росіян, Америка така багата, тому що вона завжди грабувала й експлуатувала людей: спочатку індіанців, потім афроамериканців, а потім і весь світ. І, якби «друкарський верстат» забрали із США, уся їхня економіка завалилася б. На запитання, чому, якщо це все про «друкарський верстат», Росія не може запустити власні друкарні, телевізор зазвичай бурмотить щось невиразне. Щодо їхньої неминучої перемоги над будь-яким супротивником, то Путін дуже любить говорити про певні типи російської чудо-зброї та показувати мультфільми, у яких, як доказ, їхні ракети руйнують штат Флорида.

9. Культ війни. Війна – ключова характеристика фашизму, адже боротьба – сенс життя, а пацифізм рівнозначний братерству з ворогом. Мілітаризм знайшов відображення у всіх сферах життя фашистського режиму – проводилися святкові військові паради, споруджувалися пам'ятники полеглим героям, нарощувався військово-промисловий комплекс, дітям з раннього віку шляхом тематичної пропаганди ідеалізували війну.

Міф про перемогу – це вісь усієї міфології «руського міра» і всієї путінської Росії. Той факт, що ця перемога припала на першу половину минулого століття, за повної відсутності будь-якої голосної критики в медіасфері, не бентежить міфотворців Путіна. Адже за повної відсутності будь-якої аргументованої критики в медіасфері міфологія може набувати найабсурдніших і суперечливих за своєю суттю характеристик.

10. Культ сили і влади. Сама ідея національної елітарності – приналежності до «найбільшої», «найвеличнішої» нації світу – передбачає перевагу одних над іншими, кращих над гіршими, сильних над слабкими. Якщо наша нація найсильніша, найгероїчніша і найправедніша, то, навпаки, у цих стосунках є нації найслабші, найжалогідніші та найогидніші. Відповідно до цього підходу, однією людиною слід захоплюватися, а іншу – зневажати. Якщо суспільство допускає таку логіку, то всередині нього формується елітна ієрархія, яка захоплюється сильним і зневажає слабого.

Ті, хто вгорі, підносяться на небеса, стають лідерами – сильними та хоробрими, а ті, що внизу – недостойні поваги.

Популістський елітаризм вирішує найважливіше завдання будь-якого фашизму – проголошує всіх громадян цієї країни найкращими людьми в історії людства. При цьому встановлюється вертикальна ієрархія, в якій кожен начальник плює на підлеглих. У путінському фашизмі ця проблема вирішується за допомогою двох механізмів: телебачення, яке відповідає за створення ілюзії мас – тих, хто бореться проти сатаністів і покидьків, і бюрократичної вертикалі, яка підтримується страхом і особистою лояльністю до президента.

11. Культ героїзму і смерті. У фашистському суспільстві героїзм є нормою. Те ж саме ми можемо сказати і про колишній Радянський Союз та сучасну Росію. Кожен повинен стати героєм, зробити заслуги, а якщо треба, то й життям пожертвувати за Батьківщину. Крім того, героїчна смерть була основним засобом натхнення, який фашистські ідеологи поширювали серед своїх послідовників, які вихваляли загиблих героїв і поширювали історії про їхні фатальні подвиги. Тут все крутиться навколо Дня Перемоги. Важко уявити країну, яка б пишалася кількістю загиблих, не маючи змоги їх порахувати, принаймні з точністю до мільйона. Офіційна цифра - 26,6 млн – була гнівно відкинута професійними патріотами на парламентських слуханнях у Держдумі і затверджена кількість загиблих радянських громадян становить 40-41 млн., за принципом – чим більше, тим краще, адже патріотизм вимірюється кількістю крові і смертей. Операція «Безсмертний полк» спочатку була народною ініціативою, але потім була перехоплена державою і набула ознак якогось божевільного язичницького ритуалу. На вулицях висять портрети давно померлих людей, іноді незнайомих, які підлітки у формі повинні носити. Але навіть якщо це дійсно мій дід чи прадід загинув на війні, у нормальної людини рано чи пізно повинно виникнути питання: чому я щороку виходжу з його портретом? Що я кому показую? Хто бачив цей портрет? Який зміст моєї акції?

12. Культ мужності. Фашисти використовували образи, в яких домінували типово чоловічі характеристики: сила, м'язи, зброя, фалічна форма. Фашизм має чоловіче обличчя і справа не тільки в ньому. Ви не знайдете агітаційних фашистських плакатів з кошенятами та рожевими бантиками. Фашизм – жорстока й агресивна ідеологія з жорстким чоловічим шовіністичним обличчям. Чого варті фото президента з оголеним торсом, пілота стратегічного бомбардувальника, снайпера і тд. Саме такий образ фашисти зазвичай надають своїм лідерам і героям. Надмірна параноїдальна гомофобія стала однією з ключових рис путінського режиму. Закріплення в Конституції фрази «шлюб – це союз одного чоловіка й однієї жінки» вважається найбільшим його завоюванням, у той час як основним недоліком західної цивілізації є, на думку рашистів терпиме ставлення до гомосексуалів.

13. Вибірковий популізм. З одного боку, фашизм є фундаментально популістською ідеологією, яка мобілізує більшість населення, надаючи прості відповіді на питання, які його хвилюють. Чи хвилюються іммігранти? Геть іммігрантів! Вас дратує якийсь новомодний гаджет? Життя без гаджетів! Ви пишете в газетах непатріотичні речі? Закрити газету! Не любите геїв? Ніякого гомосексуалізму! При цьому фашисти завжди виправдовують свої дії «волею народу». Очевидно, що ціла нація не може мати спільної волі. У кращому випадку це воля більшості. З іншого боку, фашисти беруть на себе роль «голосу народу», оскільки не мають наміру зважати на думку більшості з питань, які не відповідають фашистській парадигмі. Людина повинна вірити, що за діями фашистської влади завжди стоїть воля народу. Фашисти

взяли на себе роль виразника інтересів народу, прагнучи очорнити будь-яких супротивників як зрадників і найманців зовнішніх ворогів. Саме за допомогою такої риторики фашистам вдалося переконати маси, що демократичні інституції неспроможні реалізувати волю народу і тому головну владу слід віддати «голосу народу».

Вибори та парламентська система стали наступною жертвою правління Путіна після свободи слова. На зміну виборам і делегуванню повноважень прийшла практика призначення кандидатів у Раду Федерації, Держдуму, Громадську палату, телевізійні програми за участю Путіна. Президент демонструє ручне управління країною, а обрані персонажі грають роль народу.

14. Новомова і підміна понять. При фашистському режимі має місце сильне спрощення мови для обмеження можливостей інтерпретації та критичної оцінки представленої інформації. Фашисти створювали прості й стійкі вислови для досить складних і суперечливих явищ, вкладаючи в ці вислови свої суб'єктивні оцінки, таким чином укорінюючи свій світогляд у свідомості тих, хто розмовляв новою мовою. Як це працює? Відповідь: «дуже легко». Наприклад, можна сказати, що загрозу національній стабільності усунуто, або лідерів громадянських протестів розстріляно чи «замочено в сатирі». Ви можете сказати превентивний удар, а можете сказати військово-вторгнення. У результаті демократичні країни можуть перетворитися на капіталістичних плутократів, а війни – на спеціальні військові операції. У контексті даного питання слід згадати вислів Г'юї Лонга, сенатора США в 1932-1935 рр, який сказав: «Фашисти майбутнього будуть називати себе антифашистами» [6]. Таким чином, фашизм повернувся під виглядом боротьби з неофашизмом росіянами в Україні.

Аналізуючи ознаки фашизму запропоновані Умберто Еко стосовно сучасної Росії автор даної статті вважає, що в основі російського фашизму закладено культ одного лідера, культ мертвих і культ мужності, який побудований навколо подій Великої вітчизняної війни. Культивування міфу про велич Росії в минулому, яку можна відновити шляхом цілительного військового насильства – безжалісно-кровавої війни в суверенній Україні, яку кремль вважає «штучною державою», якою керує президент євреї.

Як бачимо, така ідеологія сусідньої держави відповідає всім критеріям наявності фашизму в його сучасній інтерпретації.

Слід зазначити, що ідеологія фашизму в будь якій країні мусить мати своє економічне підґрунтя без якого вона не дієздатна. А якщо брати до уваги Росію і її масштаби впливу на світову економіку, ця ідеологія має вплив на світове господарство. Наведемо деякі суттєві риси економік притаманних фашистським державам минулого і сьогодення.

Характерною рисою економічної концепції німецького фашизму була демагогічна за змістом заява про необхідність боротьби з «відсотковим рабством», яка, по суті, була спрямована на те, щоб позбавити Німеччину її репарацій та інших зобов'язань прописаних у Версальському договорі. Спостерігалось активне втручання держави в регулювання економічних процесів, контроль виробництва і розподіл ресурсів. Економіка фашистських держав розвивалась і розвивається на основі приватної власності і підприємницької ініціативи. Проте все це було і є підпорядковано стратегічним завданням держави [7, с. 7].

Зокрема у відносинах між працівниками і бізнесменами фашизм керувався принципами соціал-дарвінізму – допомагати сильнішим і притіснити слабших [8]. На практиці це означало захист інтересів представників бізнесу, а з іншої – знищення профсоюзів і інших об'єднань робітників [8]; «застосування сили і інших форм насилля для придушення робочого класу і всіх працівників». Фашистські уряди

сприяли зародкам приватного бізнесу, надаючи значні привілеї крупним корпораціям, вимагаючи в замін координації їх економічної лояльності відносно державних інтересів [8].

Щось подібне можна було спостерігати і у фашистській Італії першої половини XX століття, де держава у своїй діяльності опиралася на систему корпорацій. Разом з тим слід зауважити, що були і розбіжності, основною причиною яких було те, що з одного боку фашисти захищали приватну власність як «вроджену в поняття свободи та безпосередності індивідуальної особистості», а з іншого — тією чи іншою мірою обмежували розвиток повномасштабного в усіх відношеннях капіталізму [9].

У той же час економічним підґрунтям російського фашизму стала неефективність соціально-економічних реформ 90-х років XX століття, яка посилила ностальгію за втраченою «стабільністю» і «визначеністю» колишнього Радянського Союзу. Скорочення робочих місць, закриття збиткових підприємств, зростання безробіття, дефіцит продуктів і товарів, а також зниження соціальних стандартів похитнули крихку впевненість мільйонів росіян у демократичному переході, необхідному для забезпечення необхідних прав людини, свободи думки та недоторканності власності тощо. Старі економічні та соціальні механізми вже не функціонували, а нові ринкові та конкурентні механізми ще не встигли вкоренитися. Більшість з них почали мріяти про повернення до звичного радянського порядку, патерналістської моделі державного управління, «сильної руки» глави держави, і врешті — до відродження колишньої імперії. Те імперське минуле, хоч і не давало гідного матеріального рівня, але змушувало людей почуватися особливими, «першими людьми», «старійшинами» в родині національних республік.

Як колись у фашистській Італії та нацистській Німеччині, заради ефемерії кращого майбутнього й задоволення своїх життєвих потреб багато росіян ставали мовчазними і пасивними спостерігачами за «двірцевими переворотами», беззаконням влади, деспотизмом корумпованих чиновників і масштабними зловживаннями новоявлених «капіталістів». У такій живильній для авторитаризму атмосфері 2000 р. до влади в Росії прийшов Володимир Путін, якому вдалося встановити в країні авторитарний фашистський режим.

Крок за кроком путінська Росія з її економічним устроєм на засадах державного корпоративізму, так схожого на «корпоративну державу» Муссоліні, зі значною часткою державного сектора в економіці, авторитарною моделлю державного управління, антилібералізмом, зневажанням прав людини, гомофобією, націоналізмом, експансіоністською зовнішньою політикою, милітаризацією і формуванням культу вождя набула ознак фашистської держави. Поступово, як дуче в Італії 1920-х, а фюрер у Німеччині 1930-х, Путін звів нанівець роль парламенту та інших демократичних атрибутів держави, створивши їхню бутафорію.

Уже тривалий час ми спостерігаємо за економічною моделлю Росії, де Путін, понад олігархів, визначає економічну політику країни і одноосібно вирішує, хто повинен, а хто не повинен стати олігархом.

За оцінкою Українського інституту майбутнього, внутрішньополітична стійкість вибудованої Путіним політичної системи базується на тих-таки чотирьох стовпах, на яких тримався фашистський режим Італії та націонал-соціалістичний Німеччини: низькому рівні протестного потенціалу; особистій довірі до диктатора, вірі у його політичну фігуру і спадок; консолідованості елітних груп; лояльності до армії та контролю над регіонами [10].

Зовнішньоекономічна політика фашистських держав була націлена на досягнення незалежності від зовнішніх ринків і іноземного капіталу (сучасна інтерпретація – імпортозаміщення). Основним знаряддям тут виступає строгий контроль за імпортом, переміщенням фінансів закордон, а також забороні деяких зовнішньоекономічних операцій [8]. Однак до автаркії такі економічні систем не прагнули. Зокрема – як джерело надходження валюти завжди був бажаний експорт. Це підтверджує досвід фашистської Італії і путінської Росії.

Що стосується російського фашизму, то він сьогодні становить серйозну загрозу і небезпеку для світової демократії та світового порядку аналогічно. Це підтверджується офіційною російською ідеологією, яка є підґрунтям для послідовного забезпечення теоретичних засад реалізації російської національної ідеї, шляхом активного використання образу зовнішнього ворога і претензій щодо своєї недооціненості на світовому рівні. Тому людство має не лише перемогти його на полі бою (поки що в Україні), а й заборонити його ідеологію.

Автор даної статті погоджується з думкою проте, що здолати фашизм можна лише через демонстрацію слабкості її лідера [11]. Його слід перемогти і тільки тоді весь міф розпадеться. Якщо Росія переможе у війні з Україною, то це буде не просто знищення демократії грубою силою, а деморалізація всіх інших демократій. Фашистські перемоги на полі битви підтверджують, що сила визначає правду, що демократії мають провалитися. Наглядним прикладом цього є Україна, в разі поразки якої світ очікує десятиліття темряви тоталітаризму.

Висновки. Хоча ми можемо дискутувати щодо того, чи в Росії мають місце прояви фашизму, чи це нова форма тоталітарного режиму, яка має спільні риси із фашизмом. Разом з тим, вплив російського фашизму на світову економіку очевидний. Як наслідок, у подальшому варто провести дослідження наслідків такого впливу на міжнародну економіку, а особливо – на економічні процеси сусідніх держав.

1. Snyder, Timothy "We Should Say It. Russia Is Fascist", The New York Times, May 19, 2022, URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html> (дата звернення: 04.09.2024).
2. Пронь Т. М. Фашизм в Європі та Азії 1920-1930-х років: з позиції історіософічної реконструкції. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія: Історія. 2014. Т. 241, Вип. 229. С. 59-62, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2014_241_229_12. (дата звернення: 06.09.2024).
3. Держдума РФ остаточно ухвалила закон про іноагентів. Укрінформ: веб-сайт URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3518011-derzduma-rf-ostatocno-uhvalila-zakon-pro-inoagentiv.html> (дата звернення: 06.10.2024).
4. Коваль О. «Відтік мізків»: як війна кремля проти України посилює демографічну кризу в РФ. *Дзеркало тижня, 11 грудня 2022р.* URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/vidtik-mizkiv-jak-vijna-kremlja-proti-ukrajini-posiljuje-demohrafichnu-krizu-v-rf.html> (дата звернення: 06.10.2024).
5. Литвин В. Розпад СРСР: історична закономірність чи геополітична катастрофа (до наукової постановки питання). *Голос України* 14.08.2021. URL: <http://www.golos.com.ua/article/349834> (дата звернення: 06.10.2024).
6. Швердін М. Фашизм в Росії сьогодні. *Українська правда* 31 травня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/31/7349719/> (дата звернення: 06.10.2024).
7. Gregor, James A. *The Search for Neofascism: The Use and Abuse of Social Science*. Cambridge University Press. 306 p.
8. De Grand, Alexander J. *Fascist Italy and Nazi Germany*. London: Routledge. 1995. 128 p.

9. Payne, Stanley G. A History of Fascism, 1914-1945. Routledge, 1995. 592p.
10. Санкції проти РФ: що насправді може зламати режим Путіна. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/sankcziyi-proti-rf-shho-naspravdi-mozhe-zlamaty-rezhym-putina/> (дата звернення: 30.10.2024).
11. Ковальський В. Росія – фашистська держава історія це підтверджує. Прийшов час про це сказати в голос. Юридичний вісник України. URL: <https://yvu.com.ua/rosiya-fashystska-derzhava-istoriya-tse-pidverdzhuye-pryjshov-chas-pro-tse-skazaty-v-golos/> (дата звернення: 30.10.2024).

References

1. Snyder, Timothy (2022). “We Should Say It. Russia Is Fascist”, The New York Times, May 19, 2022. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html> (Accessed 4 September 2024)
2. Pron, T.M. (2014). Fascism in Europe and Asia in the 1920s and 1930s: from the perspective of historiographical reconstruction. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]*. History. Vol. 229. pp. 59-62. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2014_241_229_12. Accessed 6 September 2024).
3. The Russian State Duma has finally adopted the law on foreign agents. Ukrinform, the official site. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3518011-derzduma-rf-ostatocno-uhvalila-zakon-pro-inoagentiv.html> (Accessed 06 October 2024).
4. Koval, O. (2022). “Brain drain”: how the Kremlin's war against Ukraine is exacerbating the demographic crisis in Russia. *Dzerkalo tyzhnia*. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/WORLD/vidtik-mizkiv-jak-vijna-kremlja-proti-ukrajini-posiljuje-demohrafichnu-krizu-v-rf.html> (Accessed 06 October 2024)
5. Lytvyn, V. (2021). The collapse of the USSR: historical regularity or geopolitical catastrophe (before the scientific formulation of the question). *The Voice of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.golos.com.ua/article/349834> (Accessed 06 October 2024).
6. Sheverdin, M. (2022). Fascism in Russia today, *Ukrainska Pravd*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/31/7349719/> (Accessed 06 October 2024).
7. Gregor, James A. (2006). The Search for Neofascism: The Use and Abuse of Social Science. Cambridge University Press [In England].
8. De Grand, Alexander J. (1995). Fascist Italy and Nazi Germany. London, Routledge [In England].
9. Payne, Stanley G. (1995). A History of Fascism, 1914-1945. Routledge, 1995. [In England].
10. Ukrainian Institute of the Future (2022). Sanctions against the Russian Federation: what can really break Putin's regime. Retrieved from: <https://uifuture.org/publications/sankcziyi-proti-rf-shho-naspravdi-mozhe-zlamaty-rezhym-putina/> (Accessed 06 October 2024).
11. Kovalskyi, V. (2024). Russia is a fascist state, history confirms it. It's time to say it out loud, *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*. Retrieved from: <https://yvu.com.ua/rosiya-fashystska-derzhava-istoriya-tse-pidverdzhuye-pryjshov-chas-pro-tse-skazaty-v-golos/> (Accessed 30 October 2024).

**FEATURES OF MODERN FASCISM AND ITS ECONOMIC CONSEQUENCES:
PAST AND PRESENT****Oleksandr Kundytskyi***Ivan Franko National University of Lviv**79008, Lviv, Svobody Avenue, 18**e-mail: skund@ukr.net**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7848-4717>*

Abstract. The article examines the essence of fascism as a political and economic phenomenon. The events in Ukraine over the last three years have made the world talk again about the existence of fascism and its threat to the democratic world.

The presence of characteristic features of fascism in the modern totalitarian regime of the government of the Russian Federation is emphasized.

The essence of fascism as a political doctrine is considered. The conclusion is made that this is one of the manifestations of the totalitarian regime of state administration. Attention is focused on the modern interpretation of this phenomenon in the world. The evolution of this concept is largely connected with the policy of the Russian Federation in the 21st century. The emergence of a new concept of racism is emphasized, which, in practice, is one of the manifestations of modern fascism.

As a result of studying the political manifestations of totalitarian regimes, the main characteristic features of fascism are highlighted. In particular, the following components of fascism are described: the cult of tradition, the denial of modernity, action for the sake of action, disagreement is tantamount to treason, xenophobia, mass irritation, nationalism, and conspiracy ideas, a contradictory image of the enemy, the cult of war, the cult of power and authority, the cult of heroism and death, the cult of courage, selective populism, newspeak and the substitution of concepts. The manifestations of these components in the times of fascist Italy and Nazi Germany and the modern Russian Federation are analyzed. Special emphasis is placed on the lack of freedom of speech and the nominal nature of the electoral system. The conclusion is made that there are a significant number of common characteristics of fascist regimes and the modern system of governance in Russia.

The presence of a distinctive economic component of fascist regimes and its impact on the world economy is emphasized. The economic basis for the emergence of fascism in the modern Russian Federation is determined. The main reason is called unsuccessful economic reforms in the 90s of the twentieth century.

The main economic features of racism are described. The presence of state corporatism, an oligarchy controlled by a dictator, and the minimization of foreign economic relations are mentioned.

Keywords: fascism, racism, totalitarian regime, state structure, economic system

Стаття надійшла до редколегії 24.10.2024

Прийнята до друку 25.11.2024